

Martin Ugalde

HILTZAILEAK

Fitxategi hau “liburu-e” bildumako alea da,
liburu elektronikoen irakurgailurako prestatua.

Liburu gehiago eskuratzeko:

<http://armiarma.com/liburu-e>

Iturria:

<http://www.armiarma.com/emailuak/erein/hilt.htm>

Egileari buruzko informazioa:

<http://zubitegia.armiarma.com/?i=129>

ITZ BI

Badu pozbiderik gure euskera xaarrak. Ugalde'tar Martin etorri zaigu euskal alorrera. Ez gero, nolanaiko lanabasekin: atxur dirdaitso, sega zorrotz eta eskuare berri batekin baizik. Beti ere gure alorrean ari izan dala esan diteke, ain daude dizdizari eta erdoi-gabe berak dakazkin erremintak.

Eta, nor da Martin Ugalde? Oraindik gizon gaztea da andoaindar jator au. Euskaldun sutsua, aberri-izkera biotzez maite duen euskotar bikaña. Lendik ere argitaratuta zeuzkan erderaz ipui-sorta ernagarri bi. Caracas'ko «El Nacional» izparkariak urtero egiten dituen ipui-sariketa sonatuetan, bi aldiz irabazi du Martin Ugalde'k lenbiziko saria. Ondo irabazita gaiñera, bere-berea duen estilu berezi baten jabe dalako.

Euskerazko ipui auek ordea ez dute zer ikusirik erderazkoekin. Ala ere, ipui guztietan, naiz erderazko naiz euskerazkoetan, antxen ageri da Martin bere nortasun egiñarekin, bere esku-ikutu piñ eta zorrotzarekin. Eta nortasun ori euskerazko ipui auetan gailentzenago zaiola esango banuke, ez nuke bat ere gezurrik esango.

Nork ez du biotz-dardaraz irakurriko «Gizerailtza» deritzan ipuia? Gure gudu garaiko gertatu bat bizi-razten du Ugalde'k ipui orretan. Nemexio gizajoa! Etsaiek garbitu zuten «ñaxoñalista» zalako. Erri guzti-ko gizonik onena. Nemexio txapel gabe ikusten dudanean, Euskadi euskera gabe begitanduten zait. Eta amaikutxo Nemexio errukarri izan ditugu gure errietan. Beste lau ipuiak, euskal burrukak erne-arazitako frutu beroak dituzute.

Bearrezkoa genuen euskotarrok ere gudu-literatura gartsu hut, eta literatura orri asiera ezin obeagoa ematen dio Martin Ugalde'k bere ipui auekin. Negargarria, baiña oraindik euskuldun batek ere ez ditu liburuetan euskeraz eman orduko gertari deitoragariak. Mututasun lotsgarrienean diraute oraindik ere. Eta bearrezkoa izan kanpora aizatze, gazteak jakin dezaten zer-nolako naigabe eta atsekabeekin oretuak izan diran gure askatasun naiak. Gerrari sumiñok iñoiz gure gaztediak aztuko balitu, akabo gure itxuopena.

Euskeraz bear ziran esan gaiñera, Martin Ugalde'k egin duen bezela. Euskera gabeko abertzaletasuna antzua ta ilkorra dalako. Eta oraingo gazteak euskera-ekin ernaritutako abertzaletasun oparoa nai dute, ez erdal-itsasoan ondatuta dabillen abertzaletasun arro-

putza. Gure gazte burrukalariak, ementxe arkituko dute beren biotzak berotzeko sua.

Badu beste zerbaite liburutxo onak: auxen da, mendeak mende, Venezuelan argitaratzen dan lenengo euskerazko liburua. Zenbat euskaldun ez dira igaro lurralde auetatik? Ez zuten ala ere, euskerarentzako oroitzapen txikienik ere izan. Ez al da lotsagarria? Lotsa ori ere, alderatu dugu.

Ezin ditzakegu bazterrean utzi liburu au ain apain argitaratzeko lagundu duten gizon azkar biren izenak. Otaño, marrazkiak egin dituen margolari biziarena, eta Eizmendi zarauztar irarle trebearena. Bi-biak ar ditzatela gure goresmenak.

IBINAGABEITIA'TAR ANDIMA'K

1960'gko Euskeraren Egunean, Abenduak 3 6

HIRUGARREN HITZA

Kondu hauek atzerrian idatzi nituela ba da hogeita bost urte.

Orain bigarren aldiz argitara eman diren honetan, ba dut orduan Andima Ibiñagabeitiak hain oparo jarri zizkion bi hitz haiei segidako beste bat eransteke gogo-beharra: Hil berria zen Lehendakari Agirreri eskaini nahi izan nizkion hain bikainki aurpegia, eta bihotza, eman zion gerra gaizto hura zela kausa gertatu ziren pasarte batzu gogora ekartzerakoan, eta baita hemen agertzen den lehen konduak irabazi zuen urrezko domina bere eskuetatik Caracas-en jaso nuenaren oroigarri gisa ere. Geroztik hil zaigu, idazlan bikainetan betirako bizirik geratu bazaigu ere, ondo ezagutzeko eta miresteke aukera izan nuen Andima. Bi seinale hoiak gorde nahi izan ditut argitalpen honetan. Gainera, orduan ni Venezuelatik at ikasketak egitea suertatu zelako, Jokin Intzak ekarri berria zuen herri barruko lekukotasunaren eragina aipatzea pasa egin zitzaidan.

Hara, bada, zertarako balio izan duen oraingo hirugarren hitz honek.

Bestalde, aitor dezadan oraingo agerraldi honetan nire Andoaingo euskarari behar-beharrezko dugun batasunerako egin zaizkion egokiera formal batzu.

Eta hau da dena; bestela, nire hitzak ez bait lirateke esandako hiru bakarrik izango.

MARTIN UGALDE

Hondarribian, 1985go abuztuak 31

Caracas, 1961-Urtarrilak

*Aguirre Lehendakari bikainari,
eta berak bezala bizia Aberriari
eskaini dioten euskotar guziei*

GIZERAILTZA

Tolosa aldetik bazetozela!

Billabonaraino heldu zirela!

Amasa bidetik sartu eta Nafarroa aldetik zetozen beste karlistekin batera Belabietatik behera, Goiburutik barrena, trenbidetik zehar, faszistak bazetozela...!

Herrian halako hotzikara bat sartzen hasi zen Nafarroa aldeko nonbaitetik. Joxe Mari musikariak kamioi batean igo eta bere tronpeta oihu ikaragarri harekin herria punta batetik besteraino zulatu zuen. Nire aita lar arramazkez aurpegia urratuta Belabietatik etorri berria, Nikolax kaxetakoa (herriko lehenengo heriotza) menditik gorputzil jaitsi berria, tronpeta soinu haiek azken juiziokoak ziruditen.

- Hernanira, azkar!... -gure aitaren oihua.

Gure etxeko bost gela eta sukaldea haize ikaragarri batek birrindu balitu bezala geratu ziren bost minututan.

Eta gu, etxe atarian ia esku hutsik.

-Utz ezazu dena, emakumea, bi edo hiru eguneko kontua izango da eta!....

Amak bere gauzatxoak eraman nahi; aita, berriz, beranduegi izango ote zen kezkarekin, biak haserretu ziren.

Tranbiako zentralaren aurrean bi bagoi jarri zituzten bide zabalean zeharka, eta barruan ehizeko eskopetekin dozena bat gizon zain. Goianeko, Zuñiganeko, Garagorrineko, bizilagun guztiak beren seme-alaba, txakur eta gainerakoekin, oinez, beheko plazatik zehar, kale berritik barrena, Hernani edo Lasarte bidean ihesi...

Nire izebaren etxetik, Hemanin (Perkaiztegi kalean, Portu aldera begira dagoen etxe bat), Buruntza garbi-garbi ageri da.

Aita eguerdi arte ez zen azaldu. Gizarajoa lorik egin gabe, herria galdu minez, erdi zoratua zebilen. Ixtuitzan ia bera harrapatu zutela esan zigun, baina ez zutela horren errez Buruntza hartuko.

Izebari zituen itsas kataleju zahar batzuk eskatu eta balkoitik mendi puntara begira egon zen luzaroan.

- Ez duk ezer ageri -esaten zion osabari-; oraindik han zeudek gureak... hemendik ageri ez den goibehera batean zeudek.

Aita joan zenean, sapaldatik hartu nituen, lau zatiko kataleju luze haiek belaunetan jarri eta atsalde

oso-oso mendi gailurrera begira egon nintzen, ea aita han ikusten ote nuen.

Eta hor, udarako eguzki hori-gorria mendi tontorrean luzatzen hasi zen garaian, ikurrin bat heldu zen gain-gainera; ikurrin gorri-hori bat!

Amari karraxi egin nion.

Ama etxean ez!

Anaiarekin irten omen zela.

Etxean izeba bakarrik.

Izeba Aguxtina jarri zen begira; baina begi batean zeukan halako laino zuri batek ez zion ezer ikusten uzten nonbait. Gaisoa.

Orduan izebari ihes egin nion.

Hernaniko plaza nagusia kamioi eta jendez betea zegoen. «España» guda itsasuntziak bota eta lehertu gabe jaso zuten obus handi bati begira jende asko. Zilarrezko pitxi handi bat zirudien. Hura han lehertu izan bazen, bostehun lagun akabatuko zituen gutxienez. Ezjakinak makina bat ausarkeria eginarazten zuen garai hartan!

Eta han nengoela, oiuhu bat.

Nire izena!

Kamioi baten gainean, ia nire kideko mutil bat. Ni baino bi urte zaharragoa, Anjelitok hamabost hamasei

urte izango zituen. Kanpotik etorritako Fernandez batzuen gure herrian jaiotako mutil laguna zen, gu bezain euskalduna.

- Nora hoa?

- Irunera; goazemak!

- Zer egin behar duk hik Irunen?

- Zer?... Hara!

Eta txori aurpegi hark eskopeta bat erakutsi zidan, jostailu bat balitz bezala: «Mendira niak, goazen»...

Egia esan beldurtu egin nintzen: «Nik ez diat, ordea, hik bezala eskopetarik»...

- Joan hadi Herriko etxera, eta hau bezalako bat emango diate.

Orduantxe bertan aita gogoratu zitzaidan. Faszistek Buruntza hartu bazuten, non ote zen gure aita?

Bere bila hasi nintzen plazan.

Ez zen inondik ageri.

Iluntzen ari zen.

Kamioi batetik nire izena irten zen berriz. Anjelito bazihoan, parrez, bere eskopeta handi hura eskuan zeramala.

Egia esan, inbiri piska bat sortu zitzaidan.

Eta beldurti bat ote nintzen kezka jaio zitzaidan bihotzean.

Ni Hernanin geratu nintzen.

Umeak izan, mendira obus pusqueta batzuk biltzera joan nintzen nire kideko beste mutil batekin. Eta han, baratz lurretan lehenbizi irikitako zauri beltz haietan, burni puska beroak jasotzen genbiltzala, halako: «Uuuuuuuuu... txissssssssst... «Uuuuuuuuu... Txissssssssst!!... txistu izugarriak, eta berebiziko trumoi burrundara batzuk erortzen hasi ziren gure gainera, zerutik edo!...

Geunden zuloan ahozpez jarri eta hiru edo lau ordutan ia hitz bat esan gabe egon ginen biok.

Noizbait bukatu zen, iluntzen hasia zen eta, eta laisterka, poltsiko guztiak obus pusketaz beteta, bihurtu ginen herrira, plaza nagusitik barrena...

- Alto!

Nire laguna ezkaratz batean ezkutatu zen. Ni, bakar-bakarrik aurkitu nintzen, beldurrak, ito beharreko arnas-hutsa bihurtu banintz bezala. Txapelgorri bat neukan aurrean, ametrailadora txiki bat eskuan zeukala.

- ¿A dónde vas? - Orain nafarra ote zen nago. Orduan ez zitzaidan burura ezertxo ere etorri.

Poltsikoak ikutu eta zer zegoen ikusi zuenean:

- Anda, a casa! -Eta ostikada bat eman zidan.

Plaza huts-hutsa zegoen. Bazterretan, arkupean, hamar edo hamabi txapelgorri, eta militar bat edo beste. Etxe leiho guztiak itxita zeuden, herrian geratutako banakak zelataka egon arren. Noizean behin, tiro hots bat, edo «pak-umm... pak-umm!... mortero edo kainoi burruna bat. Etxeko hirugarren bizitzara heldu nintzenean, atea zabal zabalik aurkitu nuen. Xagutxo bat uxatzeko hainbat hots ez. Hemen ere haize ikaragarri batek dena sakabanatuko balu bezala. Bat batean: «bum!»... ate soinu izugarria. Norbait ote zen; baina ez; ilunabarreko haizeak hegoaldetik zekarren ikara zen. Balkoian izeba hainbeste maite zituen bi xoxo eta birigarro bat beren karioletan ixil-ixilik; bildurtuta nonbait. Geletan oheak urratuta; sukaldean, ontzi guztiak sakabanatuta; sapaldetan dena hankaz gora.

Etxe hartako bakartasun osoa, hango gauza guztien ixilpea, gaizki itxitako iturri baten tantek, «tan... tan... tan...» handitu eta izugarritzen zuten.

Hankak egurrezkoak balira bezala nabaritu nituen, eta malkorik gabeko nigarra, zotinka, gora eta behera nenbilela, jaitsi nintzen kalera.

Nora jo, ordea?!

Gauazen.

Donostiako bidea hartu nuen; harako asmoa entzun nien gurasoei goizean. Portalondotik zehar, tranbiabide aldera abiatu nintzen. Argirik ez zen herri osoan. Ilunaren beldur, laisterka, bazterrik bazter.

Nola ote zeuden nire gurasoak, nire anaia? Aita bizirik atera ote zen Buruntzatik?

Atsegindegiko etxe handira heldu nintzenean, su argi gorri bat ikusi nuen eta aldamenean, ehun gudari bazeuden gutxienez!

Ez ninduten ikusi. Gaueko arrantxoak ematen ari ziren, builaka, euskara eta erdara nahastuaz; biraoka.

Ni, etxe handitik behera hartzera nindoala, uste gabean gudari batekin topo:

- ¿Quién va?!...

Erantzunik ez zitzaidan atera, eta eskuan zeraman iskiluari «rrik-rrak» egin zion.

Gizon hark eskua bizkarrean jarri zidanean, betiko zerbait galdu banuen bezalako zerbait nabaritu nuen barruan.

Gaua hantxe igaro arazi zidaten, tranbia geltokiko bazter batean.

Goizean goiz, kamioi batean sartu eta herrira.

Andoain erdi hutsa, bakarra, ilun zegoen; itxaropen gabe geratzen diren gauzak bezala.

Txoferrak Nemexio bizilagunaren etxean utzi ninduen.

- Nola ez haiz gurasoekin joan? -esan zidan Neme-xiok haserre

- Ez hadi etxetik atera. Hemen ez zegok txorakeriarik, kanpoan ikusten dutenari tiro bat eman eta seko uzten ditek edozein kamio bazterrean. Imanolekin egon hadi etxean.

Imanol bere semea zen, nire kidekoa; aita bezain luze eta mehea. Gero beste alaba gaztetxoagoa, Arantxa, eta bi urte inguruko mutiltxo bat, Mikel.

Iñaxi, bere emazteak ere hala hitzegin zidan.

Ez zeuden etxe hartan lasai, ez.

Nemexio herrian zen gizonik onenetakoa zen. Elizkoia, sendi maitea, inori kalte egin baino lehenago edozer gauza egingo lukeen gizona. Abertzalea bai, fina; egiazko gizonari dagokion senide maitasunarekin batera bere hizkuntza eta herriarekin jarraiki izan zen gizona.

Eta apala.

Herriko kontzejal zela, lan exkasi batek harrapatu eta apal-apal herriko mutil izatera jaitsi zen.

Bere lanean gizon atsegina zen, bere egin behar guztiak gogoz eta zintzo betetzen zituen. Eta herri

guztian asko maite genuen Nemexio. Hala, herriko mutil edo alguazil bezala bere tokia herrian zegoela, bai, eta bere lagun gehienek alde egin arren, bera hantxe geratu zen bere sendiarekin.

Leihotik kanpora zur saretik zelataka egon ginen hango txapelgorri eta militar eta Marrokotar beltzei begira, bihotza estu-estu eginda.

Goiz afaldu genuen; oraindik egun argiz.

Gero errosarioa sukaldean eserita otoi egin, eta zazpi t'erdietarako ohean ginen.

Lo ez.

Imanolekin jarri ninduten ohean eta biok hizketan, bakoitzak ikusi genituen gauzak elkarri esaten, motz egin zitzaigun.

Obus pusкета batzuk eman nizkion nik, eta pozik geratu zen.

Nemexiok hiru edo lau aldiz lo egiteko esan ere bai, haserre samar.

Noizbait, hamar t'erdia inguruan, lo hartu zuen Imanolek. Zurrunka bazen behintzat. Nik, berriz, ezin lo hartu. Ama, aita, anaia, izeba-osabak nerabiltzan garbi-garbi buruan, errotarriak arto aleak behin eta berriz lehertu eta xehetzen dituen eran.

Ordubata izango zen. Lozorroan nengoen, hartu edo ez hartu.

«Tan, tan, tan!...» Hiru ate jokada.

Ezkaratzekoak ziren. Etxean ez bazen, aldamean, baina auzoan.

Ni ez nintzen mugitu; hila bezala gelditu nintzen. Ez nire barruan bare zegoelako. Imanol zurrunkaka oraindik. Hitz susmur bat heldu zitzaidan Nemexioren gelatik. Bere emaztearekin hizketan ari zen nonbait. Eta hala geundela, beste:

«Tan, tan, tan, tan!...»... lau ate jokada berri; baina lehen baino burrunbatsuagoak. Eta buila puska bat ere entzun nuen kalean. Nemexio jaiki, atea ireki eta ezkaratzera abiatu zen.

Bere emazteak esan ere egin zion:

- Hankautsik ez zaitezela ibili, Nemexio...

- Ez, emakumea.

Beheko atea Nemexiok nola ireki zuen sumatu nuen.

Nonbait, Ailurralde aldean, zaunka bat lehertu zen eta gero Artolaneko baratzen zeukaten txakur handi hark erantzun zion.

Imanol orduantxe esnatu zen.

- Zer da?...

- Beheko atea... Aita oraintxe jaitsi duk.
- Hire gurasoak izango dituk.
- Bai ote?...

Itxaropen berri bat jaio zitzaidan buruan eta leiho-
ra joan nintzen.

- Tira, ohera -esan zidan Iñaxik leiho ondoan.
Baina biok han geratu ginen zur sare tartetik zer ikusi
eta zer entzun.

- ¡Le decimos que ahora mismo, como está!...
-entzun genuen.

Gero, Nemexioren hitz apal eta ixil batzuk.

Eta gero berriz:

- ¡Le digo que no hay tiempo, suba al camión!,
irojo!!...

- Nemexio!!!... -egin zuen karraxi bere emazteak,
eta «pili-pala!», leihoko bi atek bat batera ireki
zituen.

- ¡Cierre esas ventanas o le pego un tiro!...

Andreak ez zion kasorik egin, eta karraxika hasi
zen: «Nora daramazue nire gizona garai honetan!...
Por qué llevan a mi marido, él no ha hecho nada!...»

Imanol eta Arantxa nire ondoan zeuden, nigarrez.

Nemexio gizarajoa, berriz, birau artean, ostikoka,
kamioi batean sartu zuten.

Kamioi hark joaterakoan atera zuen burrundara ez zuen Andoaingo herriak egundaino entzun.

Nemexioren emazteari lehenengo bururatu zitzaiona: apaizaren etxera joatea.

Erdi zoraturik, berez, atera zen emakumea kalera.

Aldameneko etxe batzuetan hitz hotsak entzuten ziren; baina ez zen inor ezer esatera ausartu.

Andre hura, bere herrian geratu zirenen artean, ia senide zirenen artean, eliza batean bataiatu, eliza bertan Jaungoiko berari otoi egin eta lehenengo Jauna hartu, jolas berak elkarrekin egin, gose eta ase berak elkarrekin igaro, soinu berarekin poz dantzak beheko eta goiko plazan egin, apaiz batek ezkondu eta elkarren ondoan seme-alabak hazi zituztenen artean bakar- bakarrik aurkitu zen gau izugarri hartan.

Berriz etxeratu zenean, goizaldea zen.

Esnezaleren bat edo beste ausartu zen bere asto-arekin kalera jaistera; eta txapelgorri eta militar franko azaldu zen nonbaitetik tranbia, beti bostetan ohi zuen bezala, ez zen irten. Elizondok ohi zituen esne ontzi garbitze soinuak ere ixil-ixilik geratu ziren goiz hartan. Bezperan ixiik eta apal zeuden karlista batzuk txapel gorritz apaindu eta azaldu ziren, nabarmen, beraiek ere barrendik beldurrak baleude bezala.

Iñaxik ikusi omen zuen bere senarra. Herri etxeko kartzelan omen zeukaten, baina ez ziotela berarekin hitz egiten utzi. Serore etxe aldetik dagoen burnitake-tako leiho beltz itsusi hartatik begiratu eta ikusi omen zuen. Herriko norbaitengana joateko eskatu omnen zion Nemexiok. Kartzela gordetzen zeuden denak kanpotarrak omen zirela.

Baina kanpotar haiei Nemexio abertzalea zela eta non bizi zen eta herrian geratu zela norbaitek esan zien!

Herritarrak noski!

Ba al liteke horrelakorik?!

Bai.

Nor edo nortzuk ote ziren?!

Eta estuasun horretan inor ageri ez; Jaungoikoaren itxaropen huts-hutsa. Baina huts bete-betea, ordea, burua eta bihotza zutunik edukitzeko adinekoa. Ez da horrelakoetan nolana hiko itxaropena behar! Nemexio bera lasai omen zegoela, berak ez zuela ezertxo ere txarrik egin eta.

Hala zioen Iñaxik.

Bera, Iñaxi bera, ez, ez zegoen lasai, gaixoa.

- Iñaxi, eta nora esan dizu Nemexiok joateko?

- Elizanbururena.

- Eta izan al zara?

- Bai, baina ez alperrik... -eta begiak malkoz bete zitzaizkion.

Herritarrak, ia anaiak, Nemexio hain ondo ezagutzen zuten euskotarrak, euskaldunak (odol bera, hizpide bera) eta haiek ez zeukatela ezer egiterik. Zergatik sartu zen politika gauzetan, zergutxiagotan!... «Naxionalista bazen, hor konpon; berak ikusiko zuela zer egingen ibili zen!».

- Zer egingen ibili den?... Zuek ez al dakizue? -esan omen zien Iñaxik.

- Eta halako pekatua al da bada abertzalea izatea? Zu ere Karlista zinen beste horiek sartu baino lehena-go, baina ez zizuten horregatik kalterik egin. Gorde, behar bada; kanpotik etorri ziren maketo zital haietatik gorde, badaren bada...

- Guk ez daukagu ezer egiterik, berak ikusiko du zer egin duen; eta zenbat eta ixilago egon, hobe...

- Eta zuk, Iñaxi, zer egin duzu? -galdetu nion.

Imanol eta Arantxa entzuten ari ziren, gaixoak; nigarrez.

- Zer egingo nuen, don Migelena joan. Gaineko apaiz guztiak atera dira; hau bakarrik geratu omen da herrian, eta...

- Eta don Migelek, zer?

- Bera ere beldurak dagoela, berak zer egingo duen bada. Hernanikoa den Leandro erretore jauna ere kartzelan daukatela eta azkenean hilko ote duten... Jesus, Jaungoikoa, zer ikusi behar ote dugu!...

- Baina Karlistak elizkoiak badira, nola hilko dituzte apaizak, ama -esan zion Imanolek.

- Hori esan diot don Migeli, seme, baina mutututa geratu zait; erantzunik ez dit eman.

Ixil-ixilik egon ginen puska luze batean.

- Eta aita hilko al dute, ama? -galdetu zion bat batean, begiak handi-handi zabaldua, Arantxak.

Laurok nigarrez geratu ginen sukaldean.

Txikia, aingerua bezala, bere sehaskatxoan lo.

Zortzirak aldean, gu oraindik gosaltzeko geundela gogoratu zen Inaxi. Esnezalea orduantxe sukaldera, aterik jo gabe, ohi zuen bezala, sartu zen. Sartu eta guri begira, zuri-zuri geratu zen.

- Jakin al duzu, Joxepa? -esan zion, ahulki, Iñaxik.

- Bai, oraintxe, hor dakarte...

Etxe oso-osoa bat batean gure gainera erroiztu izan bazen ez genuen denok batera Iñaxik bere emakume zentzune zorrotzarekin dena iruditu eta atera zuen halako oihu karraxirik aterako.

Han zeukaten Nemexiokamioi gainean, tranbiako geltoki aurrean, etxetik irten zenean zeramatzan galtzak, apretak txinalka eta barrengo elastikoaren gainean bota zuen zamartxo zahar batekin jantzita.

Beti txapelarekin ibili ohi zen gizona, kaskutsik zegoen.

Santu bat zirudien.

Halako irrifar triste triste bat bialdu zuen ahal izan zuen kemen guztiarekin bere etxeko, leihora, gizarajoak.

Eskumuturrak gerri atzean lotuta, hankak txankotiletan lokarrituta zeuzkan.

Aldamenean militar bat eta lau falanjista horietakoak eta hiru txapelgorri.

Ixil-ixilik, herriko bat edo beste, begira.

Leihoak, gehienak itxita.

Herri oso-osea hilda geratu balitz bezala zegoen; erailtzera zeramaten gizonaren heriotzaurrea ixilpean gorde nahi balu bezala.

- ¡Bájalo del camión! -geltokitik atera zen mutur beltz batek egin zuen oihu.

- ¡Que bajas! -Nemexiok aldamenean zeukan txapelgorriak zaunka.

Nemexio ezin higitu. Begi handi haiek bai argi, norbaiti zerbait adierazi nahian bezala! Otoi egiten noski. Txapelgorria igo, ostiko bat eman eta kamioitik arto zaku bat bezala bota zuen lurreraino, gizona.

Lurra gorritu zuen Nemexiok. Eta halako hil zoriko antsi apal bat nonbaitetik irten zitzaion.

Iñaxik egin zuen karraxia herri guztiak entzun zuen. Goiko bizilagunek gehiago ezin eta zetozela Iñaxi atean harrapatu zuten:

- Ez hadiela orain atera!...

Ni bai, atera nintzen.

Atera ez banintz!... Damutu zitzaidan.

Nemexio Tolosara zeramatera entzun nion kapitainari, eta ni Billabona aldera, oinez.

Hamaiketan heldu nintzen Tolosara. Gure herrian baino jende gehiago zebilen kolean. Herriko etxearen aurrean berebiziko jendea zebilen hara eta hona. Beste hilketa bat goizean izango zela entzun nion gudari bati, kanposantuan izango zela.

Ibili nintzen batera eta bestera Nemexio ikusten ote nuen, baina arrastorik ez.

Egun guztia jo hona eta jo hara, goseak jo ninduen.

Hil behar zituztenen izenik ez nuen jakiterik izan.

Niri nork esango zidan, bada, halakorik!

Gauerako lehertuta nengoen.

Eta hala nenbilela, Kaletxikiko mutil lagun bat plazan, beste bere kideko bi mutilekin.

Bere izebaren etxean zegoela; bere aita eta ama han egon zirela bart, baina ikaratuta ihes egin zutela, Frantzia aldera edo. Anjelito gure laguna Irunen hil zutela. Kopeta erdierdian tiro bat hartu eta San Marcialen geratu zela. Nik ere esan nizkion nireak, eta bere izebarengana eraman ninduen Joxek.

Izeba piska bat bildurtu zen ni han bakarrik aurkitzearekin; baina Joxek konpondu zituen gauzak, egoki asko.

Eta han, afalondoan ohera bialdu gintuztenean, eskatu nion Joxeri hurrengo egunean goiz kanposantura laguntzeko.

Ikaratu zen Joxe; baina bestela ni bakarrik joango nintzela esan nionean, bera ere piska bat harrotu zen:

- Nik beldurra?... Behin baino gehiagotan izan nauk aldamenean dagoen sagastian!...

Aitaren beldurrik ez, izeba nolanaahi atsipetzen zuen, eta hurrengo eguneko lau-lauetarako etxetik ixilpean ihes egitera ausartu zen nirekin.

Gu plazara heltzen eta elizako kanpai argizkila;
eta erlojuak lau tanto.

Herri osoa ixil-ixil eta ilunpean zegoen.

Nik ez nuen uste kanposantua horren urruti zego-
enik.

Aurrena, ate aldetik begiratu, gero atzekaldetik
batera eta bestera ibili, beldurra geneukala batak bes-
teari aitortu gabe, eta halako batean Joxe hormatik
gora igo zitzaidan.

Biok dardarka, hitzik esan gabe, ordu erdi bat
egon ginen.

Nekatuak geunden; ez bait genuen ia lorik egin.

- Hotza al daukak? -galdetu nion.

- Nik ez, eta hik?

- Nik ere ez.

Ez zen han hotzik. Udarako egunsenti epel-epel
bat zetorren zerutik behera.

Beldurra bai.

Baina elkarri aitortu nahi ez.

Kanposantuan inortxo ere ez zegoen.

- Nemexio ekarriko dutela ba al dakik?

- Nik ez...

Nik ez nekiela esan nion; baina badaren bada ere
ikusi nahi nuela.

Txori sail bat igaro zen txioka hegoaldera.

Beldurgarria da kanposantu bat egun txintan!

Dena jaiotzera doan bat batean hilobia besterik aldamenen ez ikusteak halako nahigabe izugarri bat ematen du.

Halako batean, gudari talde bat, txapelgorri, txapelbeltz, alkandora urdin, militar, mezzatik aterata baletoz bezala, hizketan.

Zigarroak piztu eta panteoi baten ondoan ordu erdi bat gutxienez egon ziren.

Egun hori-gorria sortaldetik igotzen hasi zen.

Eta halako batean, kamioi bat. Beste militar eta alkandora urdin mordo bat jaitsi zen bertatik, eta agindu hots gogor batzuk entzun genituen.

Gero, amets bat balitz bezala!:

Kapillatxoaren horma kontra gizonak (zortzi ziren) jarri, eta atzeratsuago, baina bertan, haserre gabe zeuden beste hamar bat gizonak:

- Pan-pan!...

Gizonak, mamuxel handi batzuk balira bezala, zapla!

Alde batekoak erori beharrean, bestekoak erori izan baziren berdin irudituko zitzaigun guri.

Nor zen hango epaile?

Nor eraile?

Fusilak zituztenek al zuten arrazoin?

Eta Jaungoikoa, non ote zen?

Han inguruan ziren txori guztiek kabiak utzi eta norabaitera ihesi joan ziren txio-txioka.

- Nemexio ikusi al duk? (Belarrira Joxek)

- Ez. Ez dizkiat ondo ikusi (Belarrira Joxeri).

Gero, hutsa: denak etxera; azkar, ezer gertatu ez balitz bezala, baina azkar; azkarregi. Txoriak bezala nolabait ihesi.

Gu, zain geratu ginen, horma bazter batean gordeta.

Haietatik gizon bat geratu zen.

Zuloak egiten.

Gu agertu ginenean, haserretu zen.

Baina nik osaba bat ikusi nahi nuela, eta utzi zidan arrimatzen.

Zulogileak loa galdu aurpegia zeukan.

Hantxe, burua ageri zuela, beste baten azpian, Nemexio gizarajoa, zuri-zuri, kaskutsik, gorroto gabe-ko begi apal haiekin gora begira.

Ez zidaten gehiegi begiratzen utzi.

Gero, ikaratuta, laguna ere galdu nuen bidean.

Gauean heldu nintzen herrira.

Ez dakit nola, baina Nemexio hil zela bazekiten etxean.

Eta Andoainen halako izugarrizko zerbait lehertu zen.

ALPERRA

Tolosan igo ziren.

Trena leporaino betea zetorren, eta biek ate ondolan zutik geratu behar izan zuten.

Nire aldamenean tente zetorren emakume sudur motz batek bere senarra zirudien bati esan ere eginezion:

-Hara, Andoaingo sardin zaharrak!

Bada ez bada ere, inork ez zuen asmo hura hitzez luzatu nahi izan; baina begiak ezin lotu, eta ibili ziren irrifar franko jario.

Guardiazibilak konturatuko ote ziren beldurrez, bere senarrari ez zitzaion alditxo hura motz egin.

Izerdi eta giza-emakume usaia bazen han, horrenbeste jende elkar estututa, eta hala ere berahala zabaldu zen sardin zaharren halako zoko eta busti usain nazkagarri hura.

Trena, tapa-tapa, gain behera, Donostia bidean.

Geldi-geldirik, galeper txakurrak ehizean mugitu ohi diren bezala, beste bagoira pasatzeko asmoarekin hasi ziren bi guardiazibilak.

Sudur motzaren aurrean pasatzerakoan, txapel-oker beltz haren dirdir ispiluan ikusi zuen nonbait bere aurpegia emakumeak, eta halako nazka aurpegi bat jarri zuen.

Bere barrurako: «Motellak, bai ikustoki beltza!», esan balu bezala.

Eta orduantxe Anoetara heltzen.

Sudur motzaren aurrean eserita zetorren agure zahar bat zutitu eta bere aulki azpitik zaku bat atera ondoren jaisteko gertu zen.

Guardiazibilaren begiak bai zorrotzak!

Agurea altxa zen bezain laister ezker-eskubi bi ukalondoko eman eta hantxe eseri zen bat.

Gero, bere paparra oilar batek bezala harrotu eta erregekume bat balitz bezala geratu zen.

Beste guardiazibila (ez bait dira horiek behin ere bakarka ibiltzen) zutik geratu zen; zain, ea beste aulkiren bat hustutzen ote zen.

Anoetako geltokian haurtxo bat besoetan zekarren emakume gazte bat igo zen.

Eta, beharko, ate ondoan geratu zen.

Batek bidea egin, besteek elkar estutu, denen artean tartetxo bat egin zioten, eta ama-semeak sudur motzaren ondoan geratu ziren.

Mutikotxoak sei bat hilabete izango zituen, eta begiak ontzako urreak balira bezain zabal, denei irrifarrez geratu zen.

Sudur motzak halako irri bat egin zion, eta haurtxoak berebiziko festarekin erantzun zion.

Eta hala, bazetozen, tapa-tapa, Billabona bidean.

Zerbait esan behar ta:

-Billabonara al zoaz? -galdetu zion sudur motzak emakumeari.

-Ez -erantzun zion- Hernaniraino noa.

Ama-semeak izerditan zeuden.

-Nekatuko zara zutik.

-Ez -esan zion gaixoak.

Orduantxe bota zion sudur motzak eserita zihoan guardiazipilari halako begiratu izugarri bat.

Eta hara, galtzairuzko begi zorrotz haiek ere berrigiratu begira zeuden!

Sudur motzaren senarra konturatu zen, eta ezin bada guardiazipilaren begiratuari erantzun gabe geratu.

Halako ero begiak jarriko zituen gizonak, bere emazteak ukalondoarekin jo eta esan zion beldurtuta:

-Ez diezaiozula ezer esan.

Eta hara nola diren gauzak: esateko gogoia bai, beldurrik ez eta begira-begira baina mututua geratu zen gizona.

Eta elkarri hitz bat esan gabe, bere aldamenean zetozen guztiak guardiazibilari begira jarri ziren.

Guardiazibil bele begi haiek ez zekiten nori begira geratu, baina ez zitzaion masaileko larrurik mugitu.

Trenaren tapa-tapadak gogorrago entzun ziren bagoi hartan aldi luze batean.

Isiltasunak atera ohi du batzuetan halako hots izugarri bat!

Hala, denak zerbait lehertuko ote zen zain, noizbait Billabonako geltokira heldu zen trena.

Ez zen inor jaitsi; ez zen inor ere igo.

Ez zuen inortxok ere hitz bat esan.

Kanpai soinua, trena bere bidean, eta denak harri bihurtu balira bezalako isiltasun ikaragarri hura berriz.

Tapa-tapa, trena Ubillostik gain behera.

Lau minutu osoak igaro ziren honela, guardiazibilari ezten begiratu haiekin zulaketan denak elkar egin balute bezala.

Isiltasun ikaragarri hura handitzen joan zen, eta dagoeneko bagoi guztia alde hartara begira zegoen. Halaxe heldu zen trena Andoainera.

Guardiazibila noizbait altxa zen eta haurra besoan zeukan emakume gaztearen aurrean pasatzerakoan aho batez esan zion:

-Ahora puede sentarse si quiere!

Eskopetak bezala zain zeuden hogeitahoi bat batera irauzi ziren, eta euskaraz eta erdaraz izugarriak esaten hasi zitzaizkion.

Andre gaixoa ikaratu zen; eta umea nigarrez hasi zitzaion.

-Y usted -esan zion goardiazibilak sudur motzaren senarrari- va a venir conmigo, por irrespeto y por provocación!

Eta gizatar hark besotik heldu eta astindu bat eman ez zion bada!

Ehun eztarik batera emandako karraxi izugarri bat entzun zen, eta ixtan batean bi goardiazibilak atetik kanpora zilipurdika atera ziren.

Kanpai soinua orduantxe, zorionez; hasi ziren goardiazibilak faktoreari deika, baina dagoeneko trena tapa-tapa abiatu zen.

Tren hartako algarak!

ARRAK ETA EMEAK

- Tan-tan!

Aitona eta aita-alabak afaltzen ari ziren sukaldean.

Beste alaba, Iñaxi, zerbait prejitzen ari zen sutan, eta esan zuen:

- Joxepa, atea.

Joxepa mahaitik altxa eta atea irekitzera joan zen.

- Zein ote da garai honetan? -esan zuen aitonak.

Ez zion inork erantzun.

Joxeparen ahotsa izan zen hurrengoa:

- Aita, guardiazipilak!

- Guardiazipilak?!

- Bai, atean geratu dira.

- Eta zer behar dute?

- Ez dakit; ni ikaratu naiz behintzat eta!...

Aita ere izutu xamarra geratu zen; sutondoan zegoen alaba ere bai.

Aitona zegoen lasaitxoena.

- Tira, joan hadi, ez haute jango eta!

Hala, Iñaxio mahaitik altxa eta atera joan zen.

- Buenas noches -esan zien.

- Buenas noches. ¡Usted es Ignacio Urreiztieta?

- Si señor.

- ¿Está su hijo?

Bere semea! Zerbait egin ote zuen Imanolek?

- Está trabajando.

Guardiazibilek elkar begiratu zuten, maltzurki, eta ate barrura lepoak batera luzatu zituzten.

Iñaxiok hala ikusi zituenean, nahi bazuten etxe barrura sartzeko esan zien.

- ¡Ah, sí, aunque usted no lo quiera!

Eta bultzada bat eman eta sartu ziren bi guardia-zibilak sukalderaino.

- Ai! -Karraxi egin zuen Iñaxik.

- ¡Qué pasa, no les vamos a comer! -eta guardia-zibil batek farre egin zuen; besteak purrusta batean gelako atea ireki zuen.

Aitona eserita geratu zen afaltzen, sartu ez balira bezala.

- Aquí no está.

la etxeak beste gelarik bazeukan galdetu zuten.

Iñaxiok esan zien goian beste bi gela eta ganbara zeudela.

Igo zen guardiazibil bat gora.

- Zer egin ote du Imanolek, aita? -Galdetu zion Iñaxik.

- ¡Haga el favor de hablar en español!
Denak mutututa elkarri begira geratu ziren.
Aitona ixilik, afaltzen.

Gora joan zen sardin zaharra itzuli zen:
Eta Iñaxiori begira:

- ¿Dónde trabaja su hijo?
- En la fábrica de Rekalde.
- ¿A qué hora sale?
- A las diez.

Guardiazibilak eskumuturreko erlojuari begiratu zion:

- Faltan diez minutos; le esperamos aquí.

Baina ez ziren sukaldean geratu; ezer esan gabe atera eta ezkaratzean geratu ziren biak.

Bizilagun batzuk leihoetatik zelataka zeuden dagoeneko.

- Zer egin ote du Imanolek?
- Galdetu zuen berriz Iñaxik sukaldean.
- Ez zekinat bada, neska -erantzun zion zakar xamar aitonak
- baina lapurretik ez behintzat!

- Euskal ikurrin haietakoren bat harrapatu ote diote?

- Esan zuen Iñaxiok.

- Horrelako zerbait -esan zuen aitonak

- Eta horrelakoak ez dik lotsatu behar, motel!

- Ez, baina kartzelara eramaten badute? -esan zuen Joxepak.

Denak ixil-ixilik geratu ziren aldi batean.

Armario gainean zegoen erlojuaren tiki-takakoak besterik ez ziren entzuten.

- Honez gero, laister da bada hemen -esan zuen Iñaxik halako batean.

Aitonak bakarrik jan zuen berea, baina gainerantzeko afariak han bukatu ziren. Agurea altxa eta aurreko leihora joan zen.

Han zeuden atarian bi guardiazibilak, zain.

Eta orduantxe Imanol bizikleta gainean etxera hel-tzen.

Aitonak bere burua bueltatu eta esan zuen:

- Hara, hemen zetorrek mutila!

Aita bi alabak aitonaren ondora etorri ziren laister-ka.

Joxepa nigarrez hasi zen.

- Egon hadi ixilik, tuntuna -esan zion aitonak.

- ¡Oiga! -entzun zuten leiho goitik

- ¿Usted es Ignacio Urreiztieta?

Mutila, bere bizikleta eskuetan zeukala, ixilik geratu zen. Gizarajoa ez zegoen lasai, ez.

Bi guardiazibilak aurrean jarri zitzaizkion, eta ihes egin ez zezan, hormaren kontra baztertu zuten.

Etxe aurrean bertan zegoen argi zuri batek argitzen zituen, eta aldameneko etxe guztietako bizilagunak ordurako leihoetara gorde gabe atereak ziren.

- ¿Usted no es hijo de Ignacio Urreiztieta?

- Sí -erantzun zion Imanolek.

- ¿Y no se llama también Ignacio?...

- No -erantzun zion Imanolek.

- Y, ¿qué edad tiene usted?

- Diecisiete años.

- ¿Y usted no tiene un hermano de veinticuatro, llamado Ignacio?...

Imanolek guardiazibilari bizikleta zangoetara bota eta etxera sartu zen korrika!

Beste guardiazibilak bere fusila altxa eta tiro bat botatzeko keinua egin zuen.

- ¡No dispares! -esan zion lagunak.

Eta biak purrustakada etxe barruan sartu ziren mutilaren atzetik.

Imanol sukaldean eserita, aurpegia bi esku tartean zeukala aurkitu zuten.

Aitonarengatik izan ez bazen, guardiazipilak kultura tankada bat bizkarrean emango zion.

Besotik heldu eta:

- ¡Usted no pegue! -esan zion aitonak.
- ¡Usted quédese quieto, o también le doy!

Aitonak laban bat mahai gainetik hartu eta sartuko zion sardin zahar hari urdailetik bere semeak geratu izan ez bazuen:

- Aita, ez dezazula horrelakorik egin!

- Bueno, donde se aclaran las cosas es en la Comandancia -esan zuen ia karraxika kabo bezala egiten zuenak - Y viene usted -Imanoleri - y usted, viejo mal genio -esan zion aitonari -y usted - berezi zuen Iñaxio.

Bi neskak nigarrez hasi ziren.

Aitona eta aita-semeak aurretik; bi guardiazipilak atzetik.

Kale guztia bete zen ordurako.

Horrelakoetarako ez da telefono behar handirik izaten!

Kuartel bidean zihoazela, gizon bat inguratu zitzaien.

- ¿Cómo está, señor cabo? -esan zion koipetsua guardiazipilari.

- ¿Cómo está, señor Lasa?

Lasa herriko kontzejala zen.

- ¿Qué están haciendo? -galdetu zion.

- Hemos ido a detener a un tal Ignacio Urreiztieta, pero resulta que no está, y en la casa nos han hecho violencia.

- Pero, no le pueden ustedes detener, porque murió hace unos seis meses, el que queda es ese otro joven, Imanol.

Kabo guardiazipila geratu zen.

- ¿Murió?... -esan zuen

- ¿Y por qué lo denuncian?...

Hiru gizonak eta beste sardin zaharra aurrera zihoazen.

Lasak belarrira zerbait esan zion.

Kaboa eta kontzejala kuartelera heldu zirenean, hiru gizonak mahai baten aurrean eserita zeuzkaten.

- Bueno -esan zuen kabok- creo que ha habido un error.

Aitonak halako begiratu izugarri bat bota zion.

- Pero usted, abuelo, tiene que guardar su genio en el bolsillo.

Bazterren batean bakarrik harrapatuko balu sardin zahar hura!

- Ahora pueden irse. Lasa beste hiruekin atera zen kuarteletik.

- Beraiek ez zekiten zuen mutila hil berria zela eta... -esan zien aitzaki bezala.

- Hori duk -erantzun zion aitonak- halako mutil gizona beraiek ebaki-ebaki egin eta gero etxean tisiko hil, eta sei hilabete barru ezer gertatu ez balitz bezala berriz etxera bila!...

- Badakizu -esan zion besteak

- politikan sartzen dira eta...

Eta aitonari alde egin zion.

- Bai, joan hadi -esan zion deiadarka- gure herriko emeek diotenez, herriaren maitasuna erakustea politika duk. Herria pusketaka egunero saltzea, gure izate guztia hondatzea, zer ote da?... Emekeria!

XABALEREN HAZIA

Ta-pa-ta-pa! Ta-pa-ta-pa!... Trena malda behe-
ra zihoan.

Mixto esaten dioten erdi soin erdi gauza diren tren horietako bat zen. Bere isatsari erantsita zihoan bagoi beltz batean, burnibideko ta-pa-ta-pa! zarata ez ezik, beste berebiziko burni eta egur karraxiak entzuten ziren.

Mamu izugarri baten azkeneko arnasak ziruditen.

Lukainka, jaboï kaja eta babarrun zaku gainean eserita, bi guardiazibil eta hiru gizon zihoazen.

Gizonak, eskuak katez lotuta, bata bestearen ondoan, bagoiko leiho zulotik mendiko zelai eta tontoretara begira. Uzturre mendiko amildegia; gero Ano-etako etxeak, elizaren bildotsak balira bezala; eta gero Irura, eta Billabona eta Andoain, diren haina luze Oria ibai ertzean etzanda.

Guardiazibilak aurrez-aurre, beren fusilak belaun gainean, trikornio beltzen azpitik begiak xeletaka bezala; beren ixkiluak apuntatzen zorrozutako ezten begiratu haiekin beti zerbait zulatzeko zain.

- Nora ote goaz? -esan zion Linok bere anaia Anje-
li belarrira, bagoiaren astindu batean.

Anjelek ez zion erantzun; guardiazibila zapelaitza
bezala begira zeukan eta.

«Nora joango gaituk -esan zuen bere kolkorako
Anjelek- Donostiara. Gutxien-gutxienez Ondarretara.
Okendoko polizi etxera eramaten ez bagaituzte!...

Bere aldamenean, Xabale ixilik, mendi gailurreta-
ko argiarekin trikornio haien beltza begininietatik gar-
bitu ezinik.

Eta trena, burnia bezain ajolakabe, Xabaleren
herriak ikusi gabe. Bere belar meta tenteen indarra
nabaritu gabe; pil-pil eltzeak irakin erazten dituen
suaren kea zerura bidean nola zihoan ikusi gabe.

Guardiazibilak bezala, burnia bezala, gizon asko
bezala, beste tren guztiak bezala, ta-pa-ta-pa...

Eta tren mixtoaren azkenengo bagoi beltz hartan,
«triki-triki, xiz... klan-klan): hiru gizon eta bi guardiazi-
bil.

Guardiazibilak beren fusilekin, zain.

Hiru gizonak, geldirik; baina inork galerazi ezin
duen gizon lan bat egiten: pentsatzen.

Ai!... trikornio azpi haietatik zelataka zeuden ezten begiratu zorrotz haiek buruak burunda ahal balituzte!...

Nola jauzi ziren? Hara galdera! Xabale berak baleki!...

Huelga bat gertu behar zela eta Lugarrinean bildu ziren afalondoan Bergara zonako erresistentzi bost buruak: Lino, gudarien komandante izana, nagusi; Anjel, Marto eta Otxoko, denak abertzale zintzoak; eta bera, Xabale.

Erabaki guztiak hartu zituztenerako hamaikak izango ziren. Eta mahaitik altxatzeko zeudela:

«Tan-tan», atea.

Zein ote?

Etxe barrunbe guztia ixilik, arnas gabe, geratu zen. Etxetik kanpora ere ez zen hots bat sumatzen.

Eta berriz:

«Tan-tan-tan»... -hamar jokada gogor bai.

Lugarrineko guztiak ohetik jaiki eta sukaldean bildu ziren.

Baten batek esan zuen:

«Guardiazibilak!»...

Marto eta Otxokok leihotik atera eta teilatu gainetik hanka egin zuten. Lino, Anjel eta bera, Xabale,

beste atzeko leihotik salto egiteko zeudela. hiru, lau pistola zulo aurrean...!

Gaua espetxean igaro zuten; Bergaran lapurrak eta mozkorrak sartzen dituzten gela hotz eta ilun hartan.

Galdera bat bakarrik, baina mila aldiz bai, zigor larru batekin joka ari balira bezala:

- ¿Quiénes eran los otros?...

Eta hiru gizonak ixilik.

- ¡Ya hay tiempo para que canten! zioen bibotedun beltz argal batek, eta bultzada batekin zulo ilun hartara bota zituzten.

Lehenengo gau hura luzea izan zen.

Bergaran bere bizi guztian entzun ez zituen soinuak etorri zitzaizkion Xabaleri gau ilun hartan belarri-
ra.

Baina, tira, Marto eta Otxokok hanka egin zuten behintzat eta!

- Bihar egurra emango zigutek -esan zion Xabalek Linori.

- Bai, dudarik ez..

- Zer esango diegu?

- Lagunarteko gauzak ari ginela hizketan; paper bat ez zigutek harrapatu.

- Horren erraza balitz!...

- Bai...

Gero, bakoitza beretzat, buruko norberaren korapiloak askatzen eta norberaren indarrak neurtzen.

Ez zen hau beraientzat aurreneko jipoia. Bazekiten gizonak zenbat bekaineko eta ostiko eta kulata tankada eta masaileko eta porra zanpa aguanta lezakeen!

Polizikoek, berriz, oraindik hobeto ezagutzen zituzten gizonaren ahulkeriak.

Goiz hartan etorri zitzaion Xabaleri bere emaztea.

Ez zuen berarekin hitzegiterik izan. Baina deklaratzera zeramatzatela leihotik ikusi zuen kolean. Bere seme haziak gerria borobilduta, han zegoen gaixoa atarian.

- Ez hadi lotsa -esan zion Linok- batzutan nigar piska bat egiteak on egiten dik eta. Gogora hadi, seme hori aske izan dadin ari garela borroketan.

Linok hitz horiekin eman zion poza!

Baina sei hilabete ezkondu zela, eta hara zertara zekarren bere emaztea, eta bere semetxoa!

Egun hartan banan-bana galderak.

Eserita zeukatela, ustekabean gizon exkas bat hurbildu eta zipli-zapla, bi masaileko eman ez zizkion bada!

Itoko zuen bere atzaparretan maketo aurpegi berde hura!

Hau izan zen hasiera.

Gero, bi guardia zibilak kulata tankadaka eser arazi zuten berriz; baina ostera, masailekoa lurrera bota eta ostikoka zanpa-zanpa egin zuten.

Xabale, ixilik; zenbat denbora eutsiko zion jakin gabe, baina ezpainak ireki gabe.

Gorputz guztia ubeldu eta aurpegiko arramaska batetik odola dariola utzi eta bota zuten kartzelara berriz.

Gero, Lino eta Anjel bera bezala erori ziren aldamenean.

Ez zioten hitz handirik elkarri esan. Etxetik bazkaria sartzen utzi zioten egun hartan, arrotsaldean lo kuluxka bat ere egin zuten.

Gaua, berriz, motz egin zitzairen, egunaren belduz.

Baina hurrengo goiza eta arratsaldea pakean joan ziren; ez zituzten deitu. Erropa garbiekin emazteak papertxo bat ere bialdu zion, eta lasaiago lo egin zuten hirurek gau hartan.

Hurrengo eguna larunbata zen.

Seiretako hasi ziren deiadarka. Lehenengo, Xabale, beti bezala. Sartu zenerako, zapla!, guardiazibilak ukabilkada bat aurpegian.

Gero, eserarazi eta galderak.

Ez daki nola, baina sudurretik odola dariola lurrean botata zeukatela, izen bat esan zuen.

Gero, hortzak estututa eduki arren, beste hitz batzuk irten zitzaizkion ahotik.

Nola?

Zer daki berak!

Hala, odola bere sudurretik eta ahotik irtetzen zen bezala!

Gero, isildu zen, eta buruan halako harrikoskor ..eta azkenean betiko han zanpatuko zutela uste zue-nean, ostikada atera zuten handik.

Gauean, hirurak elkartu zirenean, Xabalek galdetu zuen:

- Zerbait aitortu al duzue?

- Ez -esan zuen Anjelek.

- Ez -esan zuen Linok

- ez diat uste... Eta hik?

- Nik zerbait bai... -eta gizonak bere burua esku-tartean hartu zuen.

- Ez nauk ondo gogoratzen, ahoa ireki dudala uste diat...

Hirurak isilik geratu ziren puska batean.

Lino alderatu zitzaion.

- Gogora hadi, zer esan duk?

Eta, oraintxe balitz bezala gogoratzen da bera, erantzun zion:

- Hanka egin dutenak Marto eta Otxoko direla esan dudala uste diat.

- Hori ez duk ezer, aldegin diate eta. Eta besterik?...

- Bada, huelga ari ginela gertatzen...

- Hori ere bazekitek, guk esan ez eta ere. Besterik esan al duk?

- Ez -erantzun zion Xabalek lasaitxoago -baina ez zekiat nola, hainbeste zartako hartuta...

- Bai -esan zion Linok, ez duk erraza; baina eutsi egin behar zioguk, behar bada horretan geratuko dituk eta. Hemen eustea errazagoa duk. Donostiara, Okendo kaleko polizi etxera eramango bagintuzte okerrago izango hukek. Han hitzegin gabe geratzea zaila duk. Eutsi, Xabale, guk hitzegiten badugu beste asko harrapatu eta organizazio guztia apurtuko hukek eta.

Gauza horiek gogora ekartzean, han aurrean zeukan guardiazibilaren lepora botatzeko gogoia ematen zion Xabaleri. Eta nola, eskuak lotuta?!...

Eta trenaren ta-pa-ta-pa-dekin, buruan halako «danba-danba» hots batzuk zebilzkion min egin arte, «eutsi, eutsi, eutsi»... esaten ari balira bezala.

Trena han zihoan Andoaindik behera, Urnietarako bidean, ta-pa-ta-pa!; gutxienez hamaika t'erdiak izango ziren.

Lino eta Anjel zirrikitoetatik zerbait ikusiko, zelataka.

Guardiazibilak, begi txiki haietatik beti zerbaiten zain.

Eta bere emaztea?

Han egongo zen gaixoa, «Xabale» baserrian. Lais-ter joango zitzaion San Blas auzora berria: Donostiara zekartzatela.

- ¿Qué está usted diciendo?...

Babarrun zaku baten ipurdian eserita zetorren guardiazibila altxa eta bere aldamenara etorri zitzaion haserre. Lino eta Anjel berari begira geratu ziren. Beste guardiazibila eserita geratu zen, zain. Orduantxe konturatu zen Xabale bere Agurmaria hitzgoraz ari zela esaten.

Eta trikornioari erantzun gabe, beretzat, isilka, bukatu zuen.

Guardiazibila eseri zen berriz.

«Donostiara, Okendo poliziara eramango bagintuzte okerrago izango hukek». Linoren esana etorri zitzaion burura Xabaleri.

Eta noizbait heldu ziren Donostiara.

Eguerdi-eguerdia zen, eta kaleak jendez beteta zeuden. Hiru gizonak, bi guardiazibil eta geltokian zain zeuden zibilez jantzitako beste bi polizien erdian kalez-kale oinez zeramatzaten.

«Ondarretara eramateko asmoa baleukate, ez gintuzkek oinez joango», zioen beretzat Xabalek, Ondarreta non zegoen bazekien eta.

Eta Linoren begiak ikusi nahian hasi zen, ia zerbait esaten ote zioten.

Zibilez jantzita zegoen polizi haietako batek bul-tzada bat eman zion:

- ¡Mire adelante!...

Orduantxe begiratu zion Linok Xabaleri, eta baietz esan nahi bezalako argia piztu zitzaion begietan.

Okendo polizi etxera zeramatzaten beraz!

Orduan hara zihoazen, benetako egurra ematen zuten polizi etxe hartara!

Eta berak zerbait aitortzen bazuen?!

Eta bere erruz beste lagun asko harrapatu eta organizazio guztia puskatzen bazuten?!

Xabale beldurtu zen. Ez bihotz ikarako beldurretik, gorputzak iraungo ez zuen beldurrarekin baizik.

Izerdi hotz bat nabaritu zuen bularretik kopetaraino. Zangoak makaldu zitzaizkion eta halako zorabio bat eman zion horrenbeste jenderen erdian bere burua bakar-bakarrik nabaritzeak.

Han kalean zebilen jendea bazkaltzeko asmoarekin zihoan etxe aldera noski.

Berak zekien guztia aitortuko balu, bazkaria eman eta etxera bialduko lukete.

Baina gero nor etxera joan? Zer esango zion berak pakean hila zen bere amari? «Xabale» baserrian baba-rrun lekak esku garbiekin aletzen ohitua izan zen amari?... Eta zer bere emazteari?... Eta zer laister jaioko zen bere lehenengo semetxoari?...

Eta zer lagunei?...

Eta zer berari, bere barruan zeraman Xabale betiko abertzaleari?!

Ihes egin ahal balu! Nondik? Eta bertan hilko balitz? Bertan nola hil?... Bada, ez zekien bada, bihotz

atake batek emanda edo... ez zekien bada! Heriotz arina izango litzateke hau!...

«Tranbia hori Andoainera zihoak», esan zuen Xabalek beretzat.

«Hor eserita doazenak lasai asko zeudek. Abertza-leak ote dira? Geihenak bai, noski... Beraiek zer ote dakite bada, polizi tartean goazenok nortzuk garen!... lapurrak edo!...

«Euskotar denek elkar egingo balute, polizi horiek eta gainerakoak ere aixe menderatuko lituzkete bada eh!?...»

«Hor zetorrek tranbia»...

«Eta tranbia aurretik pasatzerakoan beste aldera salto egin eta ihes ahal baneza!... «Eta tiro batetik hiltzen banaute?»... «Eta ostikadaka eta kulata tankadaka hasi eta haiek hitzegin erazten badidate?»...

Lino eta Anjel eta guardia zibilak eta poliziak egurra bezala geratu ziren Xabale tranbia azpian ikusi zutenean.

Andre karraxiak eta frenu nigarrak geroxeago etorri ziren; askoz beranduago ez, baina geroxeago.

Eta Xabalaren bi zangoak iztarretatik ebaki eta alde batera geratu ziren.

Oraindik ordu batzuk iraun zuen gizarajoak ospitalean.

- Zergatik egin duk hori? -galdetu zion Linok nigarrez, guardia zibila aldamenean zeukala.

- Ihes egin nahi nian... Zerbait esateko beldurra...

Hori ez da beldurra, gizontasuna baizik..

Bergaran milaka herritar bere gorputzaren zain geratu ziren arratsean.

Bonbuluraino, ia bi kilometro, atera ziren, zain.

Donostiatik zekarten poliziek hori jakin zutenean, automobiliari berriz atzera eginarazi eta Donostiara bihurtu zuten gorputza.

Baina, Xabale, uste al duzue hil dela?

ZELETAKA

Ikustoki hoberik ez zen herri guztian.

Guardiazibil kuartela, malda gain batean dago; bi bizitzako etxea da. Bi bizitza eta etxabe bat. Azpiko etxabe honetara sartzeko, maldan hasierako alde batetik hartu behar da. Sagardotegi askotara bezala.

Kuartel hau ez zuten guardiazibilek berek egin. Bai zera! Ez daude gerri horiek markuketan ibiltzeko!

Etxe handi hau Xarobetar batena da; herriko semeen diru eta lanarekin egindako kuartela. Horrelakorik! Guardiazibilek hilerro Xaroberen tabernan ordaindu behar izaten dute hileroko errenta. Atzeratzen badira ere kejatzerik ez. Etxe errentak altxatzen badira ere berea jasotzerik ez. Ez da, ez, guardiazibilei etxea alkilatzea negozio handia!

Xarobek etxe hau guardiazibilentzat egin zue-nean, etxabe hau besteren bati ematea erabaki zuen, nahiz eta guardiazibilek berentzat eskatu.

- Es que nos vendría bien para guardar los trastos -esaten zion kaboak.

- Si, pero... -Xarobe maltzurra aitzaki bila-... pero ya está alquilao...-nori eman ziola esango zion....

- ¿A quién alquiló usted el sótano?

- Pues... -Txapelari jira-biraka- ...a un carpintero (ez legoke aroztegi baterako txarra)... sí, a un carpintero.

Hala, arotz bat aurkitu behar, eta Upeltegiko Joxeri esan zion hurrengo egunean:

- Hi, Joxe, hire aroztegia ez al da txiki xamarra?

- Bai, ez zeukeat toki handirik; zergatik?

- Nik emango diat toki on bat.

- Non?

- Goiko etxe berrian.

- Guardiazibilen azpian?!!

- Bai, eta zer?

- Ezta debalde ere!

- Lapurreta beldurrik ez duk behintzat hor izango!

- Ezetz?!... Nahiago dizkiat lapurrak bizilagun!

- Tira. Joxe; zenbat ari haiz ordaintzen estartan?

- Hiru duro.

- Zenbat leku daukak?

- Asko ez, egia esateko...

- Gurdi egur batekin leporaino betetzen zaik...

- Bai, baina...

- Goiko etxe berrian lau ere sartuko hituzkek erraz!...

- Bai, eta errenta ere!... -Zenbat ari naizela eskatzen uste duk?

- Ez zekiat bada...

- Esan, esan!

- Hik esan iezadak; nik nola esango diat bada?

- Tira, hutsean emango diat: bost duro...

Hutsean ematea zen hori, baina:

- Gehiegi duk... lau balitz...

- Ez bost.

- ...ondo zegok...

Bostekoa elkarri eman eta, maiatzerako aldaketa egiteko geratu zen Joxe.

Hau ez da oraingo kontua, gerra aurreko gertakizuna da. Badira honez gero hogeitamar urte.

Frankotarrak sartu zirenean, Upeltegiko Joxe kanposantura goiz batean eraman eta lau falangistek: pan-pan! lau tiro eman eta seko utzi zuten.

Alargun bat eta lau umerzurtz utzi zituen gizarajokak.

Zergatik? Nazionalista omen zela eta.

Orain dela gutxi, guardiazipilak oraindik bizi diren goiko etxe berri haren etxabe berean ari zen lanean Joxe. Upeltegiko Joxe zenaren semerik zaharrena.

Larrabideko Anjel sartu zenean, bostak inguru izango ziren.

Lana zela, dantza zela, ari ziren biak hizketan.

Halako batean Anjelek esan zion:

- Hi zer haiz, Joxe?

Joxe harrituta geratu zen; ustegabeen halako galdera!

- Zer naizen, zer?

- Politika arazoz, alegia...

- Zer izango nauk... Badakik hik, abertzalea.

- Zergatik?

- Aita hala huen: arotza eta abertzalea; ni nauk Upeltegiko semerik zaharrena; zer izatea nahi duk?

- Alegia, abertzalea zergatik haizen....

- Tira, Anjel, ez al nauk euskotarra?... ez al nauk gure herrizalea, ez al naiz euskaltzalea, ez al gara espainiarren azpian bizi? . . .

- Bai, eta hi bezain azpian inor ez!... -esan zion Anjelek, farrez, sapaira begira.

- Zergatik diok, guardiazipilengatik?

- Bai bada!

- Ez zekiat nola aitak aroztegia hemen jarri zuen.

- Zergatik ez?... Behar bada, orain ez duk gaizki etorriko.

- Zertarako? Tira, Anjel, esaidak esan behar duana, hor habil bueltaka eta!
- Aurrena, hitz bat emango al didak?
- Eman ahal badut, bai.
- Bai, hik eman ahal duan hitz bat eskatuko diat lehenen.
- Bota.
- Nik orain eskatzen diadana bete nahi ez baduk, oso-osorik hiretzat bakarrik gordeko al duk?
- Hori besterik ez bada, noski.
- Zin egin iezadak.
- Bestela Jaungoikoak zigortu eta hemen bertan seko hilko al nauk.
- Nahikoa diat. Hara, abertzaleok badiagu halako antolaketa edo organizazio bat.
- Bazekiat. Ikurrinak zabaltzen eta hormak pinta-tzen dabilzan horiek.
- Bai, eta zerbait gehixeago ere bai. Horretakoa nauk ni.
- Bai zera!... Ez nian behin ere esango!
- Hor zegok bada, nabarmen direnak ibiliko balira, nola lan egin?.
- Bai, hala duk.
- Hik guretakoa izan nahi al duk?

- Bai alajainkoa; eskatu izan ez bahidan, ni eskainiko ninduan pozik; beti izan diat zerbait egiteko gogoia. Eman iezadak bosteko hori!

Bosteko luze eta isila izan zen hura.

- Bai, eta zer egin behar diat nik -esan zion Joxek, malkoak begietan zeuzkala.

- Oraindik gauza handirik ez; baina zertxobait bai.

- Bota.

- Mutil bat probatu nahi diagu. Gure ustez, espia duk.

- Zein?

- Lurrandiko Manuel.

- Manueltxo?

- Bai.

- Zer egin dik bada?

- Bada, guretakoak salatzen ote dabilen.

- Bai zera... uste al duk?

- Bai, ustea zeukagu oraindik, eta hori ez duk nahikoa. Hori nahi diagu bada, egia den ikusi. Gure ustez, bera izan duk Mujika eta Intza salatu dituenak.

- Nola?

- Berak ikusi ote zituen lan bat egiten.

- Eta nola lagunduko diat nik hori probatzeko?

- Erraza: aroztegi honetatik egun eta gau kuartelara nor sartzen den begira egon.

- Uste al duk Manueltxo etorriko dela?

- Bai.

- Eta noiztik hasiko gara lan honetan?

- Oraintxetik; zertarako etorri nauk ni hona?

Aroztegiko leiho batetik kuartel atari guztia ederki ikusten zen. Ate bera ez, baina bai sarrera guztia. Leku hartatik ikusi gabe ezin inor pasa.

Bost t'erdiak jota ziren; udara bukatzen ari zen, eta eguna bazihoan goitik behera, burrundan bezala.

Begira jarri eta, ez zen ia inortxo ere guardiazibil kuartel hartara joaten.

- Laister ilunduko dik -esan zion Anjelek.

Josek lanari ekin zion berriz:

- Hi, Anjel, gaur etorriko dela uste al duk?

- Bai, hala uste diat.

- Nola dakik? -Guk horrela gertu dugulako.

Joxe harrিতuta zegoen.

Anjel, berriz, bere leiho zuloa utzi gabe.

Iluna bat batera jaitsi zen herrira.

- Ondo argituta geratuko al da atari hau? -galdetu zuen Anjelek.

- Bai, herriko argiak pizten dituztenean, egun argiz bezala geratzen duk auzo guztia.

Halako batean, pixt, argiak piztu ziren kalean.

- Hara, herriko argia bota diate -esan zion Anjelek Joxeri.

- Bai, -erantzun zion Joxek, lanean ari zela.

- Afaldu ere egin beharko diagu bada.

- Bai, nire arreba etorriko duk laister.

- Nola?

- Itziar etorriko dela orain.

- Zertara?

- Afaririk behar dugun edo ez jakitera.

- Zer daki berak hemen hagoela?

- Ba. . . Bazekik bada!

Joxe harriturik geratu zen.

- Nola hekien hik nik baiezkoa emango niala?

- Nik ezagutzen haut hi ondo, motel... Gainera, ezezkoa izan bazen, ez genian ezer galduko.

Horrela hizketan ari zirela, Itziar:

- Gabon, ez al duzue etxeratu behar?

- Ez -erantzun zion bere anaiak- gaur biok afalduko dinagu hemen; zerbait ekarriko al dun? Baina ogi-tarteko bat bakarrik, eh!

Han joan zen Itziar etxera.

- Hire arrebak ba al daki zertan ari garen?

- Badakik gure lan hau isilpe handikoa dela!...

Baina hau besterik ez diat esango: guk egin ezin ditugun gauza asko egiten dituztela Itziar eta beste emakume askok, eta hik uste duan baino arrisku handiagoko lanak! Nahikoa al da?

- Bai, motel, bai... Ez nitxekian eta!...

Ordu erdi bat baino lehenago han etorri zen Itziar.

Eta etorri bezala joan zen.

Argia itzali eta aroztegiko atea itxi zuten.

Eta jaten ari ziren bitartean, guardiazibilen kuarter haren ataria zaintzen.

- Hi -esan zion Joxek ahoa betearekin

- nola dakik hik Manueltxo gaur gauean etortzekoa dela?

- Lehenengo egunerako gehiegi hitzegiten ari ez ote naizen negok!...

- Gehiegi? Hitz bat ez didak esan eta!.-.

- Bada, hau duk gure lehenengo egin beharra: ixilik egon.

Joxe mututu zen.

- Isilpeko gauza horiek gordetzen ditudalako ez duk behin ere mindu behar -esan zion Anjelek han-

dik aldi luze batera- gure lehenengo lezioa isilik egoten ikastea duk.

Joxe isilik oraindik.

- Mindua al hago? -galdetu zion Anjelek.

- Ez, ez al didak ixilik egoteko esan?

Biek farrari eman zioten.

Bederatzi t'erdiak elizako erlojuan, eta guardia zibil pareja bat atera zen kuarteletik.

- Hara -esan zuen Anjelek- bazihoaztik Billabona-ko gau ibilketara...

- Nola dakik hik gaur hara doazela?

-Ez al gara ixilik egon behar dugula geratu?

- Bai.

Gau iluna zen. Ilargi izpi bat ere ez zen ageri.

- Hi -esan zuen Joxek.

- Zer?

E zuten elkar ikusten. Bakoitza leiho saihets batean zegoen, leihotik sartzen zen bonbila argiaren ihesi. Kanpotik inork ikus ez zitzan.

- Nahi al duk nire eritzia ematea?

- Zein eritzi? -esan zion Anjelek.

- Alegia, Manueltxo gaur gauean datorrela nola jakin duzuen.

- Oraindik horretan dabilkik hire buru kaskagor hori!

- Bai.

- Bota, esan. Baina asmatzen baduk ere ez diat esango. Hau duk gure legea.

- Bada... Zuek gaur zerbait egin duzuela, eta bera salatzailea bada, alegia etorriko dela, eh!....

- Eta nola jakingo diagu guk egin duguna berak ikusi duen?

- Ez zekiat bada, bere muturraren aurrean eginda edo...

- Ez, ez duk hori. Baina ez duk asmo txarra hirea, ez! Baina ez duk hori. Asma ezak beste bat.

- Ez al duk oraindik asmatu? -esan zion Anjelek handik puska luze batera.

- Ez zekiat bada... Ah!... Beste gauza bat bururatu zaidak... Zergatik ez du Manueltxok, salatze lan nazkagarri hori egin behar badu, kuartelera argi-argi etorri gabe, guardiazipilei beste nonbait esaten?...

- Ez uste horren erraz denik... Nor ikusten duk hik guardiazipil batekin kalean hizketan?

- Ez, egia duk. Baina, gauez?...

- Non?

- Billabona bidean doazela?

- Litekeena duk, ez haiz motela; baina ez diate hori egiten. Hori hala balitz, hemen egon beharrean, orain guardiazibilen atzean ibiliko gintuzkek.

- Bada... ez zekiat bada... Eta telefonoz?

- Ez, ez... kuarteletik telefonoz hitzegiten dutena bidean hartu eta entzutea erraza duk gaurko aurrera-penekin.

- Beraz, guardiazibilek telefonoz hitzegiten duten guztia zuek entzun al zenezakete?

- Nahi badugu, bai.

- Horrelakorik!

Hamaikak ziren, eta ez zen inor ageri atari inguru hartan.

- Ez duk honez gero etorriko -esan zuen Joxek.

- Agudo aspertu haiz!.

- Ez, ez... Alegia, ez datorrela oraindik...

Ixil-ixilik egon ziren asti luze batean.

Ordubete bai.

Eta noizbait, elizako erlojuan, «tan, tan»... hama-biak.

- Laister dituk guardiazibilak hemen.

- Hau al da garaia? -galdetu zion Joxek.

- Bai, hamabiak alderako hemen izaten dituk berriz.

Eta handik piska batera, bi guardiazibilak hantxe zetozen .

Joxek elizako kanpai dorrera begiratu zuen:

- Hamabiak eta zazpi... Ez haiz urruti ibili!

Eta, hala, guardiazibilak kuartelera sartu ziren, eta halako batean «paxt», atariko argia itzali zen.

- Hara! nola liteke! -esan zuen Anjelek

- horko argia nola itzaliko diate bada kuarteletik, herriko argia duk eta!...

- Hara azkenean hik ez hekien zerbait! -esan zion farrez Joxek.

- Bai, hau ez diagu behin ere ikusi orain arte...

- Begira!

Joxeren oharra zen.

- Non? Tabernako ate zuloan ez al duk inor ikusten? -esan zion Joxek.

- Nik ez.

Guardiazibilen ataritik ehun metrora Xarobeneko taberna zegoen, plaza aurrean.

- Norbait mugitu duk han... Egon hadi begira.

- Bada ez... ez diat... Bai!... Bazetorrek!!....

- Nor ote da?... Manueltxo?... galdetu zuen Joxek.

- Laister jakingo diagu...

Eta, halaxe, etxe sailaren kontra errainu bat baze-torren... Eta halako batean... Korrika kalea pasa eta kuarteleko atea jo zuen!! Ate berbera ez zen ikusten leihotik eta han galdu zuten lau begiek errainua,. inor ezagutu gabe!

- Ezagutu al duk? -galdetu zion Anjelek.

- Ez bada... Argi zerri hori itzalita!...

- Baina ez al duk Lurrandiko Manuel dela uste?

- Ez zekiat bada... Hala iruditu zaidak, baina hik esan didaan horrekin, nire buruan ikusi ote dudan ordea...

- Bai, ni ere ez negok ziur...

- Eta orduan?

- Gaur bukatu behar diagu zalantza honekin -esan zion Anjelek.

- Eta nola?

- Sartu bada, atera beharko dik.

- Zer egingo diagu?

- Itxoin.

- Non? -galdetu zion Joxek.

- Bai, hemen ez. Tabernako ate zulo hartan bertan, eta irtetzen denean topo egingo diagu...

- Eta ikusten bagaitu?

- Eta zer!... Ez al daukagu gau erdian kalean ibiltzeko eskubiderik?

- Bai, -esan zion Joxek- baina norako bidean goazela esango zioagu, garai honetan?

- Ez hadi estutu, Joxe; hau egin behar diagu gaur!

- Nahi baduk bai...

Hala, biak ixil-ixilik atea itxi eta taberna aldera abiatu ziren.

- Eta norbait kuartel leihotik begira badaukate?
-Anjelek.

- Egia duk.

Bi mutilak berriz ate zuloa itzuli ziren.

- Beherantz hartu, beste kaletik buelta eman eta atzetik sartuko gaituk taberna aurrera -esan zuen Anjelek.

- Eta bitarte txiki honetan kuarletek atera eta ihes egiten badigu? -esan zuen Joxek.

- Egia duk hori ere.

Biak aroztegiko ate zuloan zeuden oraindik.

- Tira, hemen gera hadi hi, eta bitartean nik buelta emanda tabernako atera joango nauk -esan zion Anjelek.

- Ondo zegok.

- Hala, malda behera hartzen badu. Hik ikusiko duk, eta zerbait esaten badik, bada... aroztegira zerbaiten bila etorri haizela. Eta gora jotzen badu, nirekin topo egin beharko dik...

- Bai -erantzu zion Joxek.

- Agur bada... Eta bera atera arte ez mugitu.

- Ez -erantzun zion Joxek.

Hala, Anjelek atzekaldetik hartu eta taberna bidean joan zen. Joxe han geratu zen.

Elkar ikusi gabe, baina elkar sumatzen zutela, ia ordubete egon ziren.

Ordubatak eta hamar ziren, biek krixketa soinutxo hura somatu zutenean; «Klak», ilun isil hartan.

Eta, halaxe, ilunpetan norbait bazetorren.

Nora hartuko ote zituzten pauso haiek; gora?... behera?...

Azkenean, han zetozen goitik behera...

Joxeren aldera. Joxeren bihotza «tapa-tapa» izugarriekin hasi zen. Ez zekien bertan geratu edo ate zulo-tik atera. Eta ikusten bazuen?...

Baina zalantza izugarri honetan zegoela gizona bere ondo ondotik pasa zitzaion. Eta nola gora begira zetorren, norbaitek ikusiko ote zuen beldurrak, noski, ez zuen Joxe ikusi.

Joxek bai bera. Ileari usain egiteko denbora ere izan zuen.

Manueltxo zen!

Mugitu gabe egon zen Joxe gain behera oso-osorik jaitsi arte.

Gero, ate zulotik atera eta gora, Anjelen bila joan zen.

Anjel zain zeukan:

- Eta?...

- Bera.

- Lurrandiko Manuel.

- Bai. Ez nian behin ere sinestuko!

- Hala duk.

- Guardiazibilei gure herritarrak salatzen!

- Bada argi ibil hadi hemendik aurrera!

- Bai.

Eta biak etxera joan ziren; lotara edo.

Elizako erlojuan ordubata eta hogeitabost ziren